

СРЕДЊОВЕКОВНА ЦРКВА СВ. НИКОЛЕ МЛАДОГ У СЕЛУ БУБЛИЦА КОД ПРОКУПЉА

Сажетак: Црква Св. Николе Младог је мања једнобродна црква са обрушеним сводом и сачуваним зидовима на којима се препознају многе интервенције. На истоку је полукружна апсида у целости озидана од опека у керамопластичној декорацији која припада првобитној цркви. Апсида је озидана на начин препознатљив за грађевине настале у XIV веку и за српско-византијску школу. Припада препознатој скупини мањих једнобродних цркава са југа Србије са богато украшеном апсидом у керамопластичној декорацији, из друге половине XIV века, као сећање на славне Милутинове грађевине.

Кључне речи: Бублица, апсида, керамопластична декорација, српско-византијски стил

На путу из Јустинијане Приме до села Бублица, пролазимо поред импозантне Јустинијанове бране на Златној реци и рановизантијског утврђења на доминантном узвишењу које мештани села Злата зову Кале. Брану чини монументални зид од опека начињен од градитељског знања и хидролошког искуства. Димензије бране, и чини се наменски саграђено утврђење за њену заштиту, указују да је била од посебног значаја за област у којој је рођен цар Јустинијан са новооснованом престоницом Илирика Јустинијаном Примом.¹

Десетак километара јужно од рановизантијског утврђења Злата, путем који је једнако окружен рановизантијским локалитетима, стиже се у

¹ Нису дефинисане димензије утврђења. Предложене димензије од стране М. Милинковића (370x250м) укључују и брану: „тима се Злата по величини приближава Царичином Граду“. – М. Милинковић, *О потреби научног проучавања локалитета Злата-Келе*, Ниш и Византија V, (Ниш 2007), 194. Тешко је објаснити предложено да је унутар бедема кроз утврђено насеље пролазила река и на њој саграђена монументална брана, а још теже да би у том случају утврђење Злата било приближне величине као Јустинијана Прима. Релативизација величине утврђеног насеља и упоређење са невеликим заштитним утврђењем каквих има још у овој области, са новом престоницом јединственом Јустинијаном Примом, није засновано на чињеницама.

Сл. 1 Поглед са североистока (фото. Н. Ракоција)

Fig. 1 View from the northeast (photo: N. Rakocija)

село Бублица (старо име Бубла)² у области Пуста река. Село Бублица чине седам махала разбацане по брежуљцима између којих се пробија Пуста река и неколико потока. Село је настало у средњем веку тако да порекло корена његовог имена треба тражити међу српским речима тога времена.³ Ова област северно од села Бублица у средњем веку је била густо насељена Србима, тако да у Бублици и околним селима „има више светилишта и црква“.⁴ Једна од тих светиња је црква у селу Бублица посвећена Светом Николи Младом. (сл.1)

Црква је смештена на падини једног брежуљка у средини велике порте и данас видно ограђене каменим зидом, који као да је обједињавао заборављену манастирску целину. Да је постојао манастир у селу Бублица сазнајемо из турских пописа дажбинских јединица, који прецизно бележе величину глобе и број калуђера. Тако из крушевачког дефтера сазнајемо да је 1530. године приход од манастира у селу Бублица износио 100 акчи годишње. Иста сума забележена је и шест година касније када у манастиру живи један калуђер. И касније, 1575/76, 1583. и 1584. године, манастир доноси исти приход од 100 акчи годишње.⁵

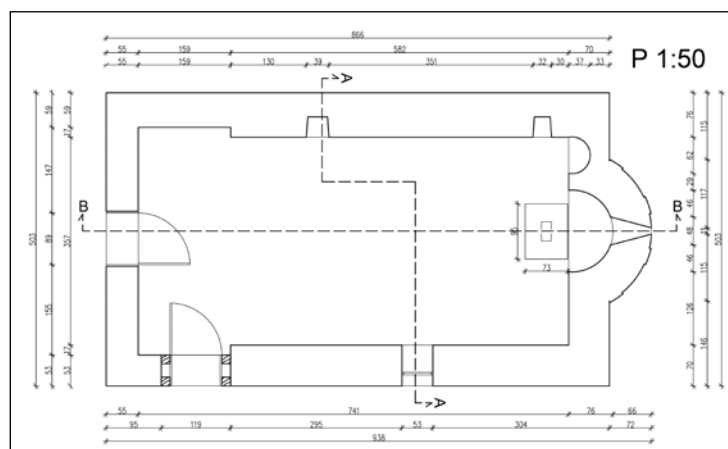
На основу наведеног можемо прихватити да у турским пописима споменутом манастиру у селу Бублица, припадала црква која је предмет

² Име Бублица среће се и у старијим изворима - М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 120.

³ Међу мештанима живи предање да је црква из времена цара Душана. - Ј. Јовановић, *Пуста Река, антропогеографска и социјолошка истраживања*, II, Лесковачки зборник 17, (Лесковац 1977), 13-15.

⁴ Све до 1738. године када се српско становништво било присиљено да се преселили у Угарску оставивши ову плодну област пуну и без становништва, одатле име Пуста река. Срби ће после ослобођења 1878. године поново населити ове просторе. - Ф. Каниц, *Србија земља и становништво*, Београд 1985, 330/1.

⁵ О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке Патријаршије до 1683. године*, Београд 1984, 57.

Сл. 2 Основа
црква (Н.
Ракоција)Fig. 2 Church
floor plan (N.
Rakocija)

нашег интересовања о којој је крајем XIX века забележено: „у парохии Житнопоточној - бубличка црква, храм Св. Никола Млади, од тврдог материјала“.⁶ Стилска анализа архитектуре цркве потврђује тачност предања да је црква из доба цара Душана.⁷

Црква у селу Бублица данас је руина, што није први пут у њеној дугој историји. На њој су препознатљиви градитељски радови који указују на многе поправке и доградње, као резултат девастирања цркве и упорности народа да стару светињу обнови и сачува за будућа поколења. И као руина она је била духовна светлост око које је српски народ овог краја увек окупљао. И тако, не остављајући своју светињу, увек изнова, обнављао је развалине своје цркве, уграђујући у њене усправљене зидове увек нови културноисторијски слој са поруком о неопходности очувања духовног, национално и културног идентитета српског народа на овом простору.

На цркви Св. Николе Младог, чији је свод обрушен, сачувани су само зидови на којима се препознају многе интервенције које је тешко са сигурношћу разлучити и временски одредити. Може се датовати оригиналан лук апсиде са полукалотом, чиме долазимо до времена изградње цркве. Због скромних писаних података и недостатка фреско декорације, за датовање цркве морамо се ослонити на стилску анализу архитектуре и гратитељски слог цркве. (сл.2)

Данас видимо зидна платна у пуној висини невелике једнобродне цркве (9x5м). На истоку је полукружна апсида у целости озидана од опека (деб. 4-5см) у чијој оси је уобичајен издужен конусно обликован оларски прозор споља уоквирен са четири правилно клесана правоугаона допрозорна камена. Простор проскомидије обележен је већом лучно надвишеном нишом и до ње мањом четвастом нишом у северном зиду. Идентична ниша на истој висини налази се у западној половини северног зида. То што на северном зиду нема прозора где је терен раван, може се

⁶ Митрополит Михаило, *Православна српска црква у краљевини Србији*, Београд 1895, 126.

⁷ Ј. Јовановић, *Нав. дело*, 14.

Сл. 3 Северни зид (фото. Н. Ракоција)

Fig. 3 Northern wall (photo: N. Rakocija)

Сл. 4 Поглед са југозапада (фото. Н. Ракоција)

Fig. 4 View from the southwest (photo: N. Rakocija)

објаснити тиме да је део зида са прозорским отвором обрушен. У једном тренутку зид је обновљен без прозора, можда у време када је затворен и лучно надвишен отвор (можда трем) у западном делу северног зида. На јужном зиду као резултат обнове из XIX века је једноставан правоугаони прозорски отвор уоквирен опекама византијског формата, изнад кога је у маси зида изведен лук од старих опека, нејасне функције. Северни и јужни зид у дужини од око 7,5м су исте дебљине, док је њихов наставак (1,6м) ужи за 17см, и као такав се наслања на западни зид цркве. На северном зиду у овом тањем наставку споља и изнутра видљиве су радијално сложене средњовековне опека које формирају сегмент лука у чијем потрбушју се јасно види танак слој малтера, што упућује да је испод лука

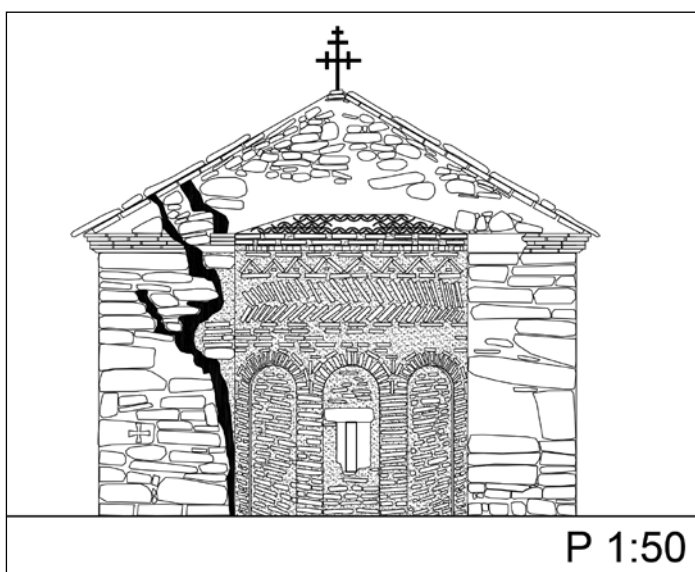
Сл. 5 Источни зид (фото.
Н. Ракоција)

Fig. 5 Eastern wall (photo:
N. Rakocija)

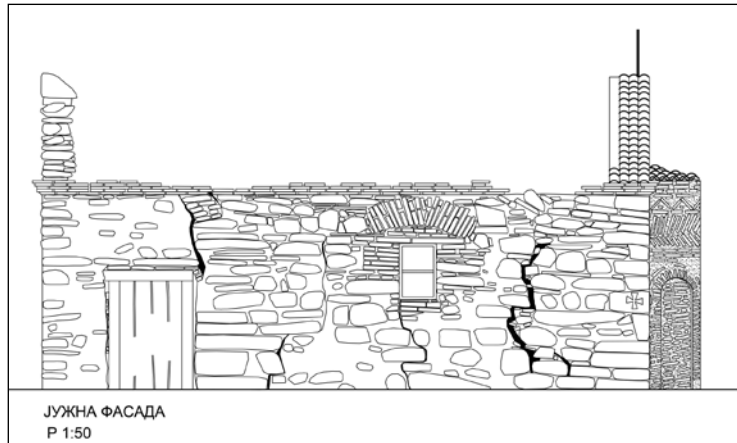

Сл. 6 источна фасада,
цртеж (Н. Ракоција)

Fig. 6 Eastern facade, draw-
ing (N. Rakocija)

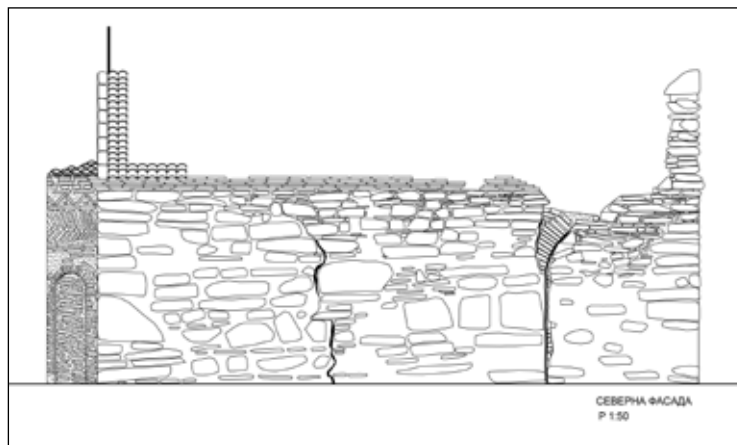

био пролаз. Испод и изнад сегмента лука, све до западног зида извршено је попуњавање грубо обрађеним каменом. У истом наставку на јужном зиду уграђена су једноставна врата а простор изнад њих и до западног зида попуњен плочастим каменом. У западном зиду од притесаног камена је једнако једноставан улазни отвор са дрвеном архитравном гредом и довратницима. (сл.3)

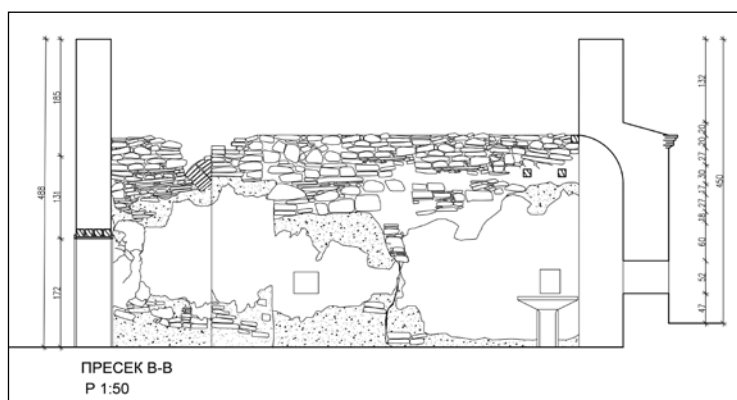
Сл. 7 Јужна
фасада,
цртеж (Н.
Ракоција)

Fig. 7 South
facade,
drawing (N.
Rakocija)

Сл. 8
Северна
фасада,
цртеж (Н.
Ракоција)

Fig. 8
Northern
facade,
drawing (N.
Rakocija)

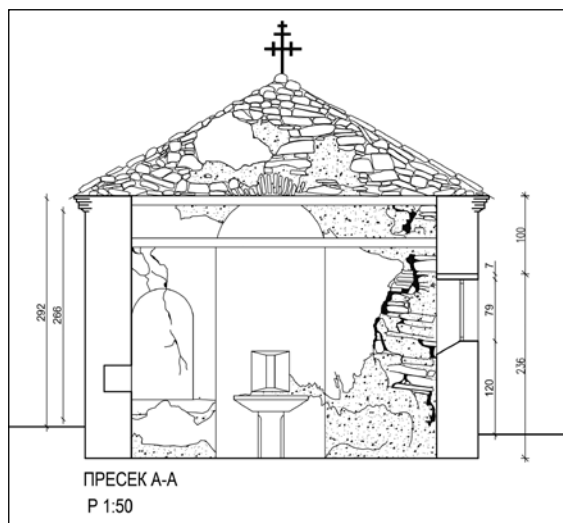

Сл. 9
Подужни
пресек,
цртеж (Н.
Ракоција)

Fig. 9
Longitudinal
section,
drawing (N.
Rakocija)

Апсида припада првобитној цркви и зидана је опекама византијског формата. Мали сегмент раменог зида од неколико редова истих опека сачуван је на јужној страни источног зида, упућује да је источна фасада сва била зидана опекама, а можда и цела црква. Остале површине источног зида су дозидане и чине их клесани камени блокови повезани кречним матером. Посебно су правилно клесани и складно обликовани угаони правоугаони блокови. На већим каменом блоковима у југоисточној ивици уклесан је на јужној и источној страни грчки крст са проширеним крацима. Зидане притесаним каменом уз местимичну коришћење опека са старе цркве наставља се дуж северног, јужног и западног зида уз употребу кречног и блатног малтера, а при врху чак и сухозид који се у подстрешју завршава са четири реда опека византијског формата узете са старе цркве. Само у олтарском простору је местимично сачувано подно поплочање од опека. Зидови у унутрашњости били су прекривени блатним малтером армиран сецканом сламом и окречени у бело, без трагова осликавања. Све ово открива многе интервенције у различитим периодима прошлости цркве. Није искључено да је црква поправљана у поствизантијском раздобљу када се спомиње манастир у селу Бублица. Том периоду може се приписати дозидан отворен трем који је касније зазидан. Нема сумње да се последња и велика обнова храма догодила у XIX веку. (сл.4)

Оно што ову скромну цркву чини значајном је сачувана апсида сва изидана од црвено печених опека уз употребу керамопластичне декорације, на начин препознатљив за грађевине настале у XIV веку и

Сл. 10 Попречни пресек, цртеж (Н. Ракоција)

Fig. 10 Cross section, drawing (N. Rakocija)

Сл. 11 Западна фасада, цртеж (Н. Ракоција)

Fig. 11 West facade, drawing (N. Rakocija)

Сл. 12 Црква манастира Св. Прохора Пчињског
Fig. 12 Church of the Monastery of St. Prohor of Pčinjski

српсковизантијску школу. Апсида је зидана у најлепшој византијској традицији у целисти опекама повезане хидростатним малтером са фугама исте дебљине као и опеке. Мајстор је надахнуто декорисао лук апсиде ређајући опеке на начин тако да формира орнаменте како то чини ткаља за разбојем. Ову керамопластичну декорацију чине хоризонтални редови опека, слепе нише, архиволте, лезене, низ дентикула и на зуб ређане опеке у подстрешју. (сл.5)

Лук апсиде прате слепе аркаде од радијално ређаних опека које почивају на лезенима формирајући плитке степенасто профилисане нише. У оси средишње нише је издужен

прозорски отвор. Архиволте све три нише надвисује лук од једног реда хоризонталних опека. Изнад се простиру четири реда хоризонтално слаганих опека, надвишене декорацијом у облику „рибље кости“. Изнад, при врху апсиде следи низ од косо поређених опека окренуте једна према другој, који је оперважен са горње и доње стране опекама узиданим по дужини формирајући хоризонталну „цик-цак“ траку. Троугласти одсечци – дентикуле, који се овом приликом стварају испуњавају мањи комади ломљене опеке.⁸ (сл.6) Идентичну декорацију видимо и на апсиди цркве Св. Богородице на Вражијем Камену код Трговишта датована у другу половину XIV века,⁹ као и на апсиди Латинске цркве код села Глашинац (Житорађа). Испод крова, у подстрешју, зидно платно апсиде завршава се за ово време уобичајеним једним низом од тестерасто поређаних опека надвишене са два хоризонтална реда опека које су са лакоћом прихватиле кровну ћеремиду полукалоте апсиде. (сл. 7,8,9,10,11)

Невелике цркве са увек богато декорисаном апсидом, опредељене у средину или другу половину XIV века са простора јужне Србије, после нових сазнања могу се издвојити у једну целину. Све су невелике једнобродне цркве засведене полуобличастим сводом са наглашено украшеном

⁸ Троуглови у низу тзв. дентикуле среће се и у романичкој декоративној пластици, али наслеђени из старије византијске уметности – В. Ђурић, *Историја српског народа I*, Београд 1981, 286.

⁹ М. Ракоција, *Црква Свете Богородице на Вражијем Камену*, Саопштења XIX, (Београд 1983), 84-86, сл. 6,7.

апсидом, на којој су декоративно сложене опеке најизраженије у горњој зони апсиде. Настале су под још увек јаким утицајем касновизантијске архитектуре из Цариграда и Солуна и градитељства из времена краља Милутина када је васкрсла сва лепота украшавања фасада опекама. Тако се орнамент у облику рибље кости среће на цариградским црквама и на споменицима настали под непосредним утицајем престонице као што су нама најближи у Охриду, Прилепу, Солуну,¹⁰ и још ближе на апсиди Милутинове цркве Прохора Пчињског.¹¹ (сл. 12) Скромне једнобродне цркве са наглашеном керамопластичном декорацијом апсиде одређене око средине и у другу половину XIV столећа груписане на простору јужне Србије, припадају новосагледаној целини.

Карактеристичан начин обраде апсиде затичемо на српским црквама саграђене око средине и у другој половини XIV века на подручју Северне Македоније.¹² Треба приметити идејну сличност наше цркве са црквама Прилепског круга из XIV века. Керамопластична декорација апсиде наше цркве подсећа на апсиду цркве Св. Петра и Павла у Прилепу из треће четвртине XIV века, за коју је примећено да се керамопластичном декорацијом угледала на фасаде цркве Св. Николе у Прилепу.¹³ На простору јужне Србије налазимо паралеле цркве Св. Николе Младог у Бублици са црквом Св. Богородице на Вржијем Камену код Трговишта,¹⁴ затим са Латинском црквом код села Глашинац (Житорађа) испод римско-византијског утврђења обновљено од Јустинијана,¹⁵ као и са црквом Св. Тројице изнад рановизантијске базилике у селу Кршевица недалеко од манастира Прохора Пчињског,¹⁶ све из око средине или друге половине XIV столећа.

Овако издвојена скупина споменика са југа Србије, који су саграђени средином или у другој половини XIV века као одјек градитељства Милутиновог доба, може се сагледати као завршна фаза српско-византијске архитектуре.¹⁷ У њима се препознаје промена у српској архитектури

¹⁰ Б. Тодић, *Старо Нагоричино*, Београд 1993, 64 са литературом.

¹¹ М. Ракоција, *Манастир светог Оца Прохора Пчињског*, Врање 1997, 11-12; Ј. Проловић, *Архитектура црквеног комплекса од оснивања до XVI века*, у: Манастир Свети Прохор Пчињски, Београд-Врање 2015, 160-179; С. Смолчић Макуљевић, *Историја манастира Светог Прохора Пчињског*, у: Манастир Свети Прохор Пчињски, Београд-Врање 2015, 36/37.

¹² В. Кораћ, *Споменици монументалне српске архитектуре у XIV веку у повардарју*, Београд 2003; С. Габелић, *Челопек. Црква Св. Николе (XIV и XIX век)*, Београд 2017, 38/9 – са литературом.

¹³ А. Василески, *Средновековните цркви во Прилеп низ пишаните и материјалните извори*, Balcanoslavica 47-2, Прилеп 2018, 198, 200, сл.11. Захваљујем се проф. др Миодрагу Марковићу који ми је указао на ову сличност.

¹⁴ М. Ракоција, *Црква Свете Богородице на Вражијем Камену*, 81-108.

¹⁵ Исти, *Манастири и цркве јужне и источне Србије*, Ниш 2013, 89.

¹⁶ Н. Ракоција, М. Ракоција, *Архитектонске особености рановизантијске базилике и изнад ње саграђене српске средновековне цркве у селу Кршевица*, у штамп.

¹⁷ S. Ćurčić, *Architecture in the Byzantine sphere of influence around the middle of the fourteenth century*, in: Дечани и византијска уметност средином XIV века, Београд 1989, 67.

Сл. 13 Црквом Св. Петра и Павла у Прилепу
Fig. 13 The Church of St. Peter and Paul in Prilep

Сл. 14 Црква Св. Николе Младог у Бублици
Fig. 14 Church of St. Nicholas the Younger in Bublica

Сл. 15 Црква Св. Богородице на Вражијем
Камену (Трговиште)
Fig. 15 Church of the Holy Virgin on Devil's
Stone (Trговиште)

Сл. 16 Латинска црква код Глашинца (Житорађа)
Fig. 16 Latin church near Glašinaц (Žitorađa)

и наговештај моравске школе прослављена раскошним задужбинама кнеза Лазара и његових великаша. Типолошки црква у Бублици припада провинцијској варијанти српско-византијске архитектуре која је у другој половини XIV столећа још увек чувала сећање на византијско градитељство и славне грађевине краља Милутина. (сл. 13,14,15,16,17)

Ова група споменика коју чине мало знане цркве, која ће се ширити са новим открићима, настала је као резултат још живог градитељског заноса из времена краља Милутина. То су могли да виде и на оближњој од краља Милутина обновљеној цркви у манастиру Прохору Пчињском са богато декорисаном источном фасадом.¹⁸

Керамопластични украси на апсиди цркве у Бублици, директно се везује за споменике српсковизантијске школе, преко којих је у наше крајеве у XIV веку продрла техника византијских градитеља. Уз уважавање градитељске праксе овог времена, на цркви Св. Николе Младог захваљујући керамопластичној декорацији, наглашен је полихромни ефекат на олтарској апсиди. Видљиво поштовање прихваћене праксе у овом времену на простору Северне Македоније и јужне Србије, изградња цркве Св. Николе Младог у Бублици може се сместити у другу половину XIV столећа.

Градитељ се послужио лепотом да још једном укаже на значај апсиде стварајући један живописан ефекат од надахнуто слаганих црвено печених опека. Везивни материјал је црвено тониран хидростатни малтер који једнако доприноси колористичком ефекту. Тако је стварена особена игра боје, светлости и сенки као допринос декоративности апсиде подвлачећи њен значај. Градитељ цркве у Бублици је поштовао градитељско наслеђе у керамопластичној декорацији која је од првих деценија XIV века омиљена у српском црквеној декорацији.¹⁹

Сачувана апсида средњовековне цркве у Бублици довољна је да закључимо да је стара црква зналачки пројектована и надахнуто грађена. Декорација апсиде и одабир мотива речито говори о укусу тога времена и занатском умећу неимара. Начин зидања апсиде недвосмислено открива да је саграђена у другој половини XIV века. Може се претпоставити у поствизантијском раздобљу извесна доградња западног дела цркве са отвореним тремом чији сегмент лука је видљив. Затварање отвореног трема, горње зоне северног и цео јужни и западни зид са употребом блатног малтера припадају великој обнови из XIX века.

Сл. 17 Црквом Св. Тројице у селу Кршевица (Бујановац)

Fig. 17 The Church of the Holy Trinity in the village of Krševica (Bujanovac)

¹⁸ М. Ракоција, *Манастир светог Оца Прохора Пчињског*, 17-30.

¹⁹ Г. Суботић, *Керамопластични украс*, у: *Историја примењене уметности код Срба I*, Београд 1977, 48-49.

Ова стара светиња, рушена и оправљана кроз векове, својим изгледом у сваком историјском тренутку осликавала је стање у коме се налазио њен народ. Искрено се надамо да је дошло време поновне обнове као сведочанство да су наступили бољи дани за житеље ове области из које је поникла.

Nadežda Rakocija

(Institute for the Protection of Cultural Monuments Niš)
THE MEDIEVAL CHURCH OF ST. NIKOLA MLADI
IN THE VILLAGE OF BUBLICA NEAR PROKUPJE

The Church of St. Nikola Mladi is situated on the slope of a hill, in the center of a large courtyard, now visibly enclosed by a stone wall that seems to have once united a forgotten monastic complex. The existence of a monastery in the village of Bublica is confirmed by Ottoman tax records. The Kruševac defter (tax register) states that in 1530, the monastery in Bublica generated an annual income of 100 akçes. Later records from 1575/76, 1583, and 1584 indicate the same annual revenue of 100 akçes. Based on these records, it can be assumed that the monastery mentioned in the Ottoman tax registers included the church that is the subject of this study.

The Church of St. Nikola Mladi is a small single-nave church with a collapsed vault and preserved walls that show evidence of multiple interventions. On the eastern side, there is a semicircular apse built entirely of brick, featuring ceramic-plastic decoration characteristic of the original structure. The apse is constructed in a manner typical of 14th-century buildings and the Serbian-Byzantine architectural school. It belongs to a recognized group of small single-nave churches in southern Serbia, known for their richly decorated ceramic-plastic apses, dating to the second half of the 14th century, reminiscent of the magnificent constructions from King Milutin's era.

In southern Serbia, the Church of St. Nikola Mladi finds architectural parallels with the Church of the Holy Mother of God at Vržiji Kamen near Trgovište and the Church of the Holy Trinity above the Early Byzantine basilica in the village of Krševica, near the Prohor Pčinjski Monastery. These churches, dating from around the mid-to-late 14th century, form a distinct group of monuments in southern Serbia. Built in the second half of the 14th century as an echo of Milutin's architectural style, this group represents the final phase of Serbian-Byzantine architecture.